

Anna Maria Babbi & Vicent Josep Escartí eds. *More about 'Tirant lo Blanc'. From the sources to the tradition / Més sobre el 'Tirant lo Blanc'. De les fonts a la tradició.* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company (IVITRA Research in Linguistics and Literature, 10), 2015. XIV + 173 pgs. ISBN: 9789027267740.

Reviewed by: Antoni Ferrando
Universitat de València / IEC

L'apassionant obra de Joanot Martorell (ca. 1410-1465), editada per primera vegada a València l'any 1490, va tenir la sort de comptar amb una traducció primerenca en castellà, que es publicà a Valladolid el 1511 per iniciativa de Diego de Gumiel. Sense aquesta iniciativa potser hauria passat a l'oblit o al bagul dels vells records, com tantes altres obres de la literatura catalana medieval. Al llarg d'aquella vintena d'anys que va entre la data de la primera edició catalana i la data de la primera edició castellana, la situació sociolingüística i cultural de les terres de llengua catalana va experimentar uns canvis selectius molt importants. El 1494, desaparegué la Cancelleria de la Corona d'Aragó i, transformada en Consell d'Aragó, esdevingué un de tants "ministeris" de la nova Monarquia hispànica, ubicats *de facto* a Castella. Es perdé així el gran referent de la llengua àulica que era el català de la Cancelleria. El rei Ferran II també havia adoptat el castellà com a llengua habitual. Desitjant imitar la nova llengua cortesana, els nobles lletraferits autòctons conreaven la nova llengua cortesana i menyspreaven la llengua pròpia.

Els canvis en la ideologia sociolingüística dominant foren tan intensos que ningú a casa nostra protestà perquè en l'edició castellana del *Tirant lo Blanc* faltava el nom de l'autor, Joanot Martorell, la llengua en què havia estat escrit l'original, la "llengua valenciana". L'impressor fins i tot s'atreví a incorporar-hi algun capítol nou. El *Tirant la Blanc* no sols aparegué com a obra anònima, sinó amb una estructura i un títol que s'allunyaven ostensiblement de l'original: *Los cinco libros del esforzado e invencible cavallero Tirante el Blanco de Roca Salada, caballero de la Jarretiera, que por su alta sabiduría alcanzó a ser príncipe y César del imperio de Grecia*. És la versió que conegué Miguel de Cervantes i que, gràcies al comentari que expressà al capítol I, 6, del *Quijote* per boca del personatge del capellà, sabem que la considerà "tesoro de contento y una mina de pasatiempos".

La fama de l'edició catalana arribà a les corts de Nàpols, de Ferrara i de Màntua, presidides, com a sobirans o com a cònjuges, per descendents del rei Alfons el Magnànim: al regne de Nàpols, el seu fill Ferrante; al marquesat de Ferrara, la seua filla Elionor, casada amb Hèrcules I d'Este; al marquesat de Màntua, la seua neta, Isabel d'Este (1474-1539), casada amb Francesc II Gonzaga. Poc després de 1500, Isabel d'Este aconseguí de la noble napolitana Antonia del Balzo un exemplar d'un "libro spagnuolo nominato el *Tirante*", perquè fos traduït a l'italià. El projecte no arribà a terme, probablement per mort del traductor, Niccolò da Corregio. Però l'interés de la culta Isabel d'Este per la novel·la va persistir. Uns quants anys després, probablement cap a 1513, Lelio di Manfredi, rebia l'encàrrec d'acabar-ne la traducció. Però caldrà esperar l'any 1538 per veure'l editat a Venècia, amb dedicatòria a Frederic II, fill d'Isabel d'Este, llavors ja duc de Màntua. És probable que l'interés per la novel·la es veiés afavorit per l'edició castellana de 1511, però el fet evident, tal que ha demostrat minuciosament Cesàreo Calvo, és que la versió italiana editada procedia del *Tirant* català. En tot cas, convé remarcar que el text italià aparegué també anònim i amb un títol a penes relacionable amb la versió original: *Tirante il Bianco, valorosissimo cavaliere, nel quale contiensi del principio della cavaleria, del stato et officio suo, dell'essamine che debbe esser fatto al gentile e generoso huomo che dell'ordine di cavaleria decorar si vuole, e come dee esser fatto il vero cavaliere, della significazione dell'arme così offensive come difensive, e quali atti e costumi appartengono al nobile cavaliere, e dell'honore del quale è degno d'essere honorato, con la morte di Abrain, re e signore de la Gran Canaria e totta delle sue genti, di lingua spagnola nello idioma nostro per messer Lelio de Manfredi tradotto*.

Tota aquesta informació, que tan bé revela la intensitat del procés de transculturació que s'operà a les terres catalanes des dels primers anys del segle XVI, era ben coneguda, però ve a tomb recordar-la a propòsit del títol de la publicació que ara ressenyem i del lloc on es presentaren les recerques que s'hi contenen. En primer lloc, constatem que el títol de la publicació, *More about 'Tirant'*, oblida el nom de l'autor, que altrament només és esmentat en dos dels deu articles recollits. Òbviament, amb la "redescoberta" editorial del *Tirant* durant la Renaixença, es recuperà la memòria de qui en fou l'autor —a vegades amb expressió de la suposada coautoria de Martí Joan de Galba— i de quina llengua se'n serví. A *More about 'Tirant'* es dóna com un fet sabut que l'autor fou Joanot Martorell i la llengua original el català. Però, atés que aquests estudis tirantians es publiquen en una prestigiosa editorial internacional, dins la sèrie *IVITRA Research in Linguistics and Literatura*, dirigida pel valencià Vicent Martines Peres, no hauria estat superflu posar de manifest que versen sobre una obra escrita per Martorell. Fóra una manera de compensar la invisibilització d'una literatura sense suport ni reconeixement estatals. En segon lloc, és digne d'observar que, així com al segle XVI fou al nord d'Itàlia que el *Tirant* tingué la millor acollida mundial, ara també és al nord d'Itàlia, concretament a Verona, ciutat de l'extinta Serenissima República de Venècia, que, el 2013, es van posar en comú algunes de les investigacions més interessants produïdes al voltant de la novel·la i de la seua recepció, tal com suggereix el subtítol, *From the sources to the tradition*. Això sense oblidar que és a l'editorial Einaudi, de Torí, que Paolo Cherchi publicà, el mateix any 2013, la primera traducció a l'italià modern de la novel·la valenciana, ara sí amb el títol de l'obra, *Tirante il Bianco*, precedida pel nom de l'autor, Joanot Martorell.

En la "Nota introductòria" bilingüe anglés-català (pp. VII-XIV), els curadors de l'edició, Anna Maria Babbi i Vicent Josep Escartí, destaquen les principals aportacions a l'estudi de l'obra i de la biografia de l'autor d'ençà de 1990, any commemoratiu del cinqué centenari de la publicació del *Tirant*, s'hi fan ressò dels judicis encomiàstics que li han dedicat Mario Vargas Llosa i Italo Calvino, que tant han contribuït a la seua fama mundial, i assenyalen els cinc aspectes abordats en els deu articles reproduïts: les fonts

(Cecilia Cantalupi, Elena de la Cruz), l'entorn cultural (Abel Soler, Vicent J. Escartí), les connexions literàries coetànies (Lara Quarti, Rafael Beltran), l'edició veneciana de Manfredi (Anna Bognolo, Chiara Concina) i la recepció contemporània de la novel·la (Rafael Roca, Roberta Capelli). Ara només podem donar compte molt sumàriament de totes aquestes aportacions. Cantalupi (pp. 1-16) tracta de demostrar quina és la versió de la *Familiare* XII, 2, de Petrarca, que serví de base per a la versió catalana que utilitzà Martorell. Segons aquesta investigadora, s'hauria de relacionar amb el *Rerum familiarium libri*, de Petrarca, que Benet XIII es féu portar d'Avinyó a Peníscola. Elena de la Cruz (pp. 17-34) aposta per la influència de l'*Epitoma rei militaris*, de Vegetius, en la concepció ideològica del *Tirant*, ben present en el pròleg i en la dedicatòria, malgrat la manca d'intertextualitats evidents. Soler (pp. 35-52) constata l'escassa influència italiana al *Tirant*, a pesar de les estades, no molt ben documentades, de Martorell a Nàpols, on el nostre escriptor entrà en contacte amb Jaume de Vilaragut, un dels possibles inspiradors de diversos passatges i personatges de la novel·la. Escartí (pp. 53-68) s'ocupa de les diferents situacions comunicatives, tant públiques com privades, especialment escrites, que es reflecteixen en la novel·la i que confirmen la profusió de lectures de l'autor i la seua extraordinària capacitat per a engalçar fonts tipològicament molt diverses. El treball permet advertir la triple formació i perspectiva del seu autor: la de filòleg, la del medievalista i la de l'escriptor. Quarti (pp. 69-86) destaca l'excepcionalitat de la màgia i la fantasia de l'episodi del *Fier baiser* en el conjunt d'una obra caracteritzada pel realisme. L'hispanista Beltran (pp. 87-100) suggereix la presència al *Tirant* del *Guerrin Meschino*, d'Andrea da Barberino, entre altres raons pel paper que hi tenen les sibilles en ambdues obres així com també en altres obres de la literatura castellana coetània. Bognolo (pp. 101-118) relaciona l'edició del *Tirante* italià a Venècia amb la difusió de la literatura castellana al nord d'Itàlia i amb el prestigi que hi adquirí el castellà imperial a partir dels anys trenta del segle XVI, en un context diferent del de la Màntua d'Isabel d'Este: el context de les novel·les cavalleresques italianes, com l'*Orlando innamorato*, l'*Orlando furioso* o el *Guerrin Meschino*, car el *Tirante* hi degué ser percebut com una novel·la italiana més. Concina (pp. 119-138) ens ofereix un triple producte: la recerca de l'interés d'Isabel d'Este pel *Tirant* en llengua catalana –sa mare, Elionor d'Aragó, devia conèixer el català, que era la llengua habitual del seu germà Ferrante– i per la seua traducció a l'italià, l'estudi de la tècnica traductològica de Manfredi i la comparació selectiva entre diverses solucions traductològiques de Manfredi i les opcions corresponents de Cherchi (2013). Roca (pp. 139-152) rastreja minuciosament els diversos intents dels erudits valencians de la Renaixença i de les primeres dècades del segle XX per reeditar, estudiar i difondre la novel·la de Martorell i el paper pioner que hi va exercir el mallorquí Marià Aguiló. Roca valora molt positivament l'esforç d'aquells erudits per donar a conèixer un text que no sempre comprenien bé i d'un autor, o de dos –l'altre seria Martí Joan de Galba, si acceptem la interpretació de Francesc Martínez i Martínez–, dels quals a penes se'n tenia notícia. Finalment, Capelli (pp. 153-166) es fa ressò de la lectura que Italo Calvino va fer, a *Perchè leggere i classici* (1991), del "romanzo cavalleresco iberico *Tirant lo Blanc*", a partir de la visió de Cervantes. Tanca el volum un acurat Índex antroponímic (pp. 167-173), que facilita enormement la consulta del volum.

Som, doncs, davant d'un llibre, tipogràficament molt cuidat i científicament ric i rigorós en aportacions, que té el triple interès de reflectir, en català, italià, anglès i castellà, les investigacions tirantianes més recents de joves estudiosos que es mouen al voltant de les universitats de València, Verona, Barcelona, Poitiers i Trento, de suggerir noves vies de recerca i de col·laboració interdisciplinària (la crítica textual, la història cultural, les ciències documentals, etc.) i d'afavorir la difusió del *Tirant* arreu del món. El volum posa

de manifest, d'una banda, la utilitat de les aproximacions multidisciplinars i, d'una altra, la profunda unitat cultural dels països llatins de la Mediterrània occidental.